

In elk lokaal een vreemde taal?

Vorig jaar november verscheen, gecoördineerd door Erik Kwakernaak, voor het eerst weer sinds jaren een themanummer van *Levende Talen Magazine*, gewijd aan het onderwerp 'Woordenschat'. De redactie zet ditmaal deze verjongde traditie voort met het thema 'Tweetalig onderwijs'.

De term 'tweetalig onderwijs' (tto) roept velerlei associaties op: versterkt talenonderwijs, vroeg vreemdetalenonderwijs (vvt), immersie- of onderdompelingsonderwijs, *Content and Language Integrated Learning* (CLIL). Dit nummer heeft tot doel om de lezer wegwijs te maken in deze zich snel ontwikkelende materie.

Gebaseerd op zijn recente oratie als hoogleraar Tweetalig Onderwijs aan de Universiteit Utrecht geeft Rick de Graaff inzicht in de vraag hoe tto en CLIL zich tot elkaar verhouden, en waarom CLIL een inspirerende didactiek is voor alle taal- en vakdocenten, binnen én buiten het tto. Vervolgens laat Emma de Rijk werkers in de CLIL-praktijk aan het woord over hun 'drive' en hun ervaringen. Marianne Bodde schetst wat er gebeuren moet om de aansluiting tussen het vak Engels in primair en voortgezet onderwijs in goede banen te leiden, nu ook op steeds meer basisscholen meer en vroeger Engels wordt aangeboden. Ten slotte praten Pernelle Lorette en Laurence Mettwie ons bij over tweetalig onderwijs bij de zuiderburen, meer in het bijzonder in Wallonië: daar wordt op honderden scholen tweetalig onderwijs in het Nederlands gegeven aan Franstalige leerlingen. Verderop in dit nummer presenteert Onno van Wilgenburg met zijn collega's van het Europees

Platform een overzicht van recente projecten en ontwikkelingen om het tweetalig onderwijs en het vroeg vreemdetalenonderwijs verder te versterken.

De redactie is zich ervan bewust dat streven naar volledigheid een vergeefse onderneming is, maar we verwijzen graag naar andere bronnen, bijvoorbeeld als het gaat om info over andere talen dan het Engels. Dat er in ons land ook voor andere talen het een en ander gebeurt, is te lezen in het handzame boekje *Frans en Duits in de basisschool en de aansluiting op het voortgezet onderwijs* (Europees Platform, 2013). Daarin wordt getoond hoe kinderen in Zuid-Limburg – grenzend aan twee taalgebieden – op jonge leeftijd Duits en Frans leren. Niet verheeld wordt dat er praktische problemen opdoemen, maar oplossingen daarvoor worden ook genoemd.

In de artikelen wordt verwezen naar vele gedrukte en digitale bronnen waarin talloze aspecten van tweetalig onderwijs nog verder worden uitgediept. Vanuit de Vlaamse CLIL-praktijk bevelen we een praktisch boekje aan dat Leuvense collega's dit jaar publiceerden: *Je vak in een vreemde taal? Wegwijzers voor de CLIL-onderwijspraktijk* (Leuven/Den Haag: Acco), met niet alleen voorbeelden voor de Engelstalige onderwijspraktijk, maar ook voor de Franstalige en de Duitstalige. De redactie hoopt ook dat dit themanummer de discussie helpt aanwakkeren over vormen van tweetalig onderwijs met Frans, Duits of andere talen op de Nederlandse scholen. ■

Arie Hoeflaak & Rick de Graaff
Samenstellers

Foto: Anda van Riet

TAAL OM TE LEREN iedere docent een CLIL-docent

Tweetalig onderwijs (tto) is bezig aan een opmars in Nederland. Maar wat houdt tto nu eigenlijk in? En wat is het verschil met de andere veelgehoorde afkorting CLIL? In dit artikel geeft Rick de Graaff, hoogleraar Tweetalig Onderwijs, antwoord op deze vragen. Het artikel is gebaseerd op zijn oratie, uitgesproken bij de aanvaarding van de leeropdracht 'Tweetalig Onderwijs' aan de Universiteit Utrecht op donderdag 3 oktober 2013. De volledige oratie is te vinden op <<http://tiny.cc/ltn-rdg>>.

RICK DE GRAAFF

Tto zit in de lift. In Nederland zijn er op dit moment 123 scholen voor tweetalig onderwijs. Die bieden 115 tweetalige programma's aan op vwo-niveau, 45 op havo-

niveau, en 22 op vmbo-niveau. Dat wil zeggen dat van de vwo's ongeveer 1 op de 5 een tweetalige stroom aanbiedt, meestal naast een reguliere stroom.

Op tweetalige scholen is een tweede taal de voertaal in een substantieel deel van het programma: op het

Leerlingen in het tweetalig vwo ontwikkelen zich sneller op woordenschat en schrijfvaardigheid vergeleken met leerlingen uit het reguliere vwo

havo en vwo minimaal 50 procent in de onderbouw, en zo'n 25 procent in de bovenbouw. In Nederland gaat dat in vrijwel alle gevallen om Engels; enkele scholen in de grensstreek gebruiken Duits als voertaal. Tweetalige scholen streven ernaar om leerlingen een hoger taalvaardigheidsniveau in de doeltaal te laten bereiken, zonder dat dit ten koste gaat van de vakinhoud of van het Nederlands, en om tegelijkertijd het onderwijs een internationale en interculturele dimensie te geven. De praktijk wijst uit dat dit werkt: leerlingen op deze scholen bereiken een hoog taalvaardigheidsniveau Engels, en hun examenresultaten voor de andere vakken en voor Nederlands zijn minstens zo goed als die van andere leerlingen. Dit weten we uit de visitaties die iedere paar jaar bij alle tweetalige scholen afgelegd worden, in opdracht van het Landelijk TTO Netwerk.

De didactiek waarop het tweetalig onderwijs (tto) gebaseerd is, heet CLIL: *Content and Language Integrated Learning*. Laten we eens kijken naar de veelgebruikte definitie van Coyle, Hood en Marsh (2010, p. 1):

Content and Language Integrated Learning is a dual-focused educational approach in which an additional language is used for the learning and teaching of both content and language. That is, in the teaching and learning process, there is a focus not only on content, and not only on language. Each is interwoven, even if the emphasis is greater on one or the other at a given time.

Het gaat dus om het gebruik van een andere taal dan de moedertaal, meestal een vreemde taal voor de leerlingen, soms een regionale taal of juist de meerderheidstaal van het land. Essentieel is dat deze taal een nadrukke-

lijke plek heeft in het onderwijsprogramma: niet alleen als taal om geleerd te worden tijdens de taallessen, maar juist als taal om mee te leren tijdens de vaklessen en op andere momenten in het onderwijs.

CLIL bestaat internationaal in vele vormen. Soms wordt de term tweetalig onderwijs of *bilingual education* gebruikt, soms *immersion education*. Immersie- of onderdompelingsonderwijs is historisch en wereldwijd eerder regel dan uitzondering: er zijn veel meer kinderen die onderwijs krijgen in een tweede taal dan in hun moedertaal. Maar bewuste keuzemogelijkheden om onderwijs in een vreemde taal te volgen zijn veel minder wijdverbreid, en specifieke didactieken die aandacht besteden aan taal- en vakontwikkeling, zijn van recente datum. In Europa maakt sinds de jaren negentig tweetalig onderwijs een sterke groei door. In veel landen gaat het om Engels als doeltaal, tot 50 procent van het onderwijsprogramma, soms gegeven door *native speakers*, soms door speciaal opgeleide taaldocenten, vaak door vakdocenten die zich extra hebben bekwaamd in de doeltaal. In sommige landen zijn er taaldidactische nascholingsprogramma's voor deze vakdocenten, maar lang niet overal. Meestal gaat het om voortgezet onderwijs, soms ook om basisonderwijs. In een aantal gevallen is er sprake van drietalig onderwijs, in de regionale taal, de landstaal en een vreemde taal.

Onderzoek

Taalvaardigheid

In verschillende landen en contexten is onderzoek gedaan naar de didactieken en opbrengsten van tweetalig onderwijs. Onderzoek in Canada laat zien dat *immersion* of onderdompelingsonderwijs wel leidt tot sterke ontwikkeling van de receptieve vaardigheden lezen en luisteren, maar minder van de productieve vaardigheden

Rick de Graaff tijdens zijn oratie. Foto: Geramé Wouters

spreken en schrijven (Lyster, 2007). Daar is wel een grote vooruitgang zichtbaar in *fluency*, maar relatief minder in *complexity* en *accuracy*. Lyster pleit daarom niet voor zo maar een 'taalbad', maar voor gerichte *Focus on Form* in de taal- en vaklessen.

De CLIL-didactiek in het Nederlandse tto benadrukt het belang van *Focus on Form* bij feedback in de vaklessen. En ook in de lessen Engels in het tto is nadrukkelijk aandacht voor taalvorm. CLIL is dus veel meer dan *immersion* of een taalbad. Onderzoek van Marjolijn Verspoor en collega's uit Groningen laat zien dat leerlingen in het tweetalig vwo zich sneller ontwikkelen op woordenschat en schrijfvaardigheid vergeleken met leerlingen uit het reguliere vwo. Daarbij is rekening gehouden met voorselectie van de leerlingen, op grond van hun Cito-score. Vooral in het eerste jaar ontwikkelen de tto-leerlingen zich sneller; daarna behouden ze hun voorsprong. Bij schrijfvaardigheid maken ze niet alleen minder fouten, ze gebruiken ook complexere zinnen, meer verschillende werkwoordsvormen en meer laagfrequente woorden, en meer uitdrukkingen en vaste woordcombinaties.

Vakkennis

Onderzoek in Nederland naar de vakkennis van tto-leerlingen heeft zich vooral gericht op hun eindexamenresultaten. Uit het onderzoek van Huibregtse (2001) en uit visitatierapporten blijkt dat deze leerlingen zeker niet slechter presteren dan hun eentalig opgeleide medeleerlingen. Maar op de meeste scholen gaat het wel om vakken die in de bovenbouw inmiddels alweer drie jaar in het Nederlands zijn gegeven. We weten nog onvoldoende specifiek hoe deze leerlingen het doen aan het eind van de onderbouw. Scholen en leerlingen ervaren dat de tto-leerlingen prima kunnen meekomen in de vierde klas, wanneer tto- en niet-tto-leerlingen meestal weer samen les krijgen in het Nederlands. Maar of er in de tweede taal een ander soort kennisopbouw heeft plaatsgevonden dan in het Nederlands, daarover weten we nog onvoldoende.

Naast inzicht in de taalvaardigheid en de vakkennis van tto-leerlingen onderzoeken we binnen de tto-lessen welke didactiek het verschil maakt. Ik belicht de volgende: gebruik van de doeltaal als voertaal door de docent en door de leerlingen; focus op inhoud en op taalvorm; focus op taal van het vak; feedback.

Doeltaal als voertaal

Door intensief de doeltaal als voertaal te gebruiken hebben de leerlingen veel intensiever contact met de doeltaal. Niet alleen tijdens de paar uur mvt-les per week, maar in het tto tijdens de helft van alle lessen. Hoe belangrijk is het dat het taalgebruik van de docent, en daarmee het taalaanbod voor de leerlingen, van *native* of *near-native* niveau is, ofwel, het taalgebruik van een moedertaalspreker benadert? Dat weten we nog onvoldoende. Wel weten we dat op de meeste tto-scholen maar een paar *native-speaker*-docenten werken en dat de taalvaardigheid Engels van de meeste vakdocenten heel behoorlijk is, maar niet altijd op *near-native* niveau. Maar toch bereiken op deze scholen de leerlingen een hoog taalvaardigheidsniveau. Of dat nog anders is als (bijna) alle vakdocenten *native speakers* zouden zijn, ook dat weten we nog niet.

Doeltaalgebruik door de docent lokt ook doeltaalgebruik door de leerlingen uit. Hoewel er heel wat taaldocenten zijn die verzuchten dat leerlingen hardnekkig kunnen zijn in het weigeren om spontaan de doeltaal te gebruiken, zien we dat je in het tto wel degelijk een

EEN VOORBEELD VAN VAKGERICHTE FEEDBACK IN EEN TTO-LES:

Een docent geschiedenis vraagt leerlingen om argumenten voor de overwinning van de Amerikanen in de Onafhankelijkheidsoorlog:

T: Because... OK, arguments?

L1: Because the Americans fought for themselves, for freedom, and I think the British also underestimated that, because they thought we are going to fight against a country who don't have anything, so we'll win this very easy.

T: OK, 'freedom, their own situation' (schrijft op het bord). And that was important, you say, they fight for themselves, not for a government or whatever. OK, and you think that's the final argument why the Americans had to win? OK. Bente?

L2: Well, the Americans know, knew their country, so they could make traps and things like that.

T: 'The territory was their own' (schrijft op het bord). OK. More?

L3: For the British the supplies from home would take a very long time, and the Americans could just grab it from their eh ... from their ...

T: From their own fields and barns, yeah. 'No long supply routes' (schrijft op het bord).

EEN VOORBEELD VAN VORMGERICHTE FEEDBACK IN EEN TTO-LES

Dialogoog tussen een tto-leerling uit een tweede klas en een docent aardrijkskunde aan het begin van de les:

L: Sir?

T: Good morning.

L: I've made my homework, but I was so stupid I didn't brought it with me from home.

T: You didn't do what?

L: I did my homework, and I also know some answers in my head, because I did it yesterday.

T: Oh, but you didn't bring it?

L: No, I didn't bring it.

T: Okay, I'll put it down, because that's the second time for you, I think.

Meer voorbeelden van interactie en feedback in tto-lessen zijn te vinden op <www.leraar24.nl/dossier/3035>.

schoolklimaat kunt creëren waarin het gebruik van de doeltaal een vanzelfsprekendheid wordt. Zeker als leerlingen weten dat ze niet worden afgerekend op vormfouten, maar als het in de eerste plaats draait om betekenis en begrip. Output en interactie, is de boodschap, juist om creatief te zijn met beperkte taalmiddelen, om te merken wanneer je je wel en niet kunt uitdrukken zoals je zou willen en waar je wel en niet begrepen wordt. *Focus on Form* is daarbij een hulpmiddel, geen beoordelingsmiddel.

Focus op inhoud en taalvorm

Comprehensible input of begrijpelijk taalaanbod vormt een van de pijlers van taalverwerving. In het tto gaat het niet alleen om *begrijpelijk*, maar ook om *te begrijpen* taalaanbod, dat er voor de leerlingen werkelijk toe doet: zij moeten de docent en het lesmateriaal van geschiedenis, wetenschap of biologie wel begrijpen om de inhoud van het vak te kunnen volgen om te weten welke leeractiviteiten er van ze worden verwacht, om deel te nemen aan inter-

actie in de klas of om zich effectief te kunnen voorbereiden op een toets. Oftewel, er is in vaklessen op natuurlijke wijze een *Focus on Meaning*, die in het mvt-onderwijs vaak niet vanzelfsprekend is.

Focus op de taal van het vak

Bij de taal van het vak gaat het niet alleen om woorden, maar ook om tekstsoorten. Historische teksten zitten anders in elkaar dan economische of scheikundige, en schoolboekteksten hebben andere kenmerken dan krantenartikelen, onderzoeksverslagen of voorlichtingsbrochures. Aandacht voor het begrijpen en ook het produceren van vakspecifieke tekstsoorten is daarom in iedere onderwijssituatie van belang, in eerste of tweede taal. Dan gaat het niet zozeer om verschillen in woordenschat, maar om zaken als argumenteren, onderbouwen, rapporteren. Voor een vakdocent vaak een vanzelfsprekendheid, maar voor een leerling beslist niet. En het is geen vanzelfsprekendheid dat vakdocenten binnen of buiten het tto gericht aandacht besteden aan deze ta-

Taal- en vakontwikkeling gaan hand in hand.

In een eerste taal net zoals in een vreemde taal

lige vakkennis. Uit het taalgericht vakonderwijs (Elbers, 2012; Hajer & Meestringa, 2009) weten we dat het effectief is voor het leerproces om leerlingen bewust te maken van vakspecifiek taalgebruik.

Feedback

Met 'als de boodschap maar overkomt' kom je communicatief een heel eind. Maar om je taalgebruik verder te verdiepen en versterken zijn gerichte opdrachten en gerichte feedback nodig. Opdrachten om je bewust te worden van het specifieke jargon en de specifieke formuleringen en tekstsoorten van het vak, en om deze toe te passen in het eigen vakgerichte taalgebruik, mondeling en schriftelijk. Om te informeren, te argumenteren, te vergelijken, te beschrijven, te onderbouwen, te overtuigen. Maar ook opdrachten om zorgvuldig te formuleren wanneer dat ertoe doet, en daarbij effectieve feedback te kunnen krijgen. Feedback op inhoud en feedback op vorm, op zo'n manier dat de leerling daar wat mee kan in zijn taalleerproces en in zijn inhoudelijk leerproces.

Iedere docent een CLIL-docent

Taal- en vakontwikkeling gaan hand in hand. In een eerste taal net zoals in een vreemde taal. Dat maakt tto als onderwijsvorm en CLIL als didactiek niet tot een unieke, maar wel tot een heel relevante onderwijs- en onderzoeksomgeving. Onderzoek dat ook buiten het tto het onderwijs kan helpen versterken, in onderwijscontexten waar:

- sprake is van ontwikkeling van kennis, vaardigheden en begrip van inhoud;
- leerlingen cognitief uitgedaagd worden;
- leren plaatsvindt in interactie in een communicatieve context;
- de benodigde taalvaardigheden en -kennis daarvoor ontwikkeld worden;
- aandacht is voor de eigen cultuur en die van anderen waarin leren en communicatie plaatsvinden.

Maar gaat dit eigenlijk nog over tto? Of gaat het over goed inhoudelijk onderwijs door een goede focus op taal en communicatie? Ik stel daarom voor de veelgebruikte definitie van CLIL iets aan te passen, door de focus minder primair op taal te leggen, en door hem toepasbaar

te maken voor alle taal waarin onderwijs wordt gegeven: eerste, tweede of vreemde.

CLIL is a dual-focused educational approach with an additional focus on language for the learning and teaching of content, which also supports language learning.

Dan is niet zozeer iedere docent een taaldocent, maar wel iedere docent een CLIL-docent. Ook iedere moedertaal- of vreemdetaaldocent, als we ons kunnen vinden in de volgende formulering:

Language teaching is a dual-focused educational approach with an additional focus on content for the learning and teaching of language, which also supports content learning.

Taalvaardigheid kun je immers niet ontwikkelen zonder inhoud om je te motiveren en om over te communiceren, of dat nu je dagelijks leven is, literatuur, grammatica, cultuur, actualiteit, of onderwerpen uit andere schoolvakken. ■

Rick de Graaff is hoogleraar Tweektalig Onderwijs aan de Universiteit Utrecht en lector Taaldidactiek & Onderwijs aan de Hogeschool Inholland.

GERAADPLEEGDE LITERAATUUR EN VERDERE INFORMATIE

Coyle, D., Hood, P., & Marsh, D. (2010). *CLIL: Content and language integrated learning*. Cambridge: Cambridge University Press.

Elbers, E. (2012). *Iedere les een taalles? Taalvaardigheid en vakonderwijs in het (v)mbo: De stand van zaken in theorie en onderzoek*. Utrecht & Den Haag: Universiteit Utrecht & PROO.

Eurydice. (2006). *Content and language integrated learning (CLIL) at school in Europe*. Brussel: European Commission – Directorate-General for Education and Culture.

Eurydice. (2012). *Key data on teaching languages at school in Europe: 2012*. Brussel: European Commission – Education, Audiovisual and Culture Executive Agency.

Graaff, R. de. (2013). *Taal om te leren: Didactiek en opbrengsten van tweektalig onderwijs*. Oratie. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Hajer, M., & Meestringa, T. (2009). *Handboek taalgericht vakonderwijs*. Bussum: Coutinho.

Huibregtse, I. (2001). *Effecten en didactiek van tweektalig voortgezet onderwijs in Nederland*. Utrecht: Universiteit Utrecht.

Lyster, R. (2007). *Learning and teaching through languages: A counterbalanced approach*. Amsterdam: John Benjamins.

Verspoor, M., & Edelenbos, P. (2011). Tweektalig onderwijs zorgt voor een duurzame voorsprong. *Levende Talen Tijdschrift*, 12(4), 5–13.